

WOJCIECH MATERSKI

KONFERENCJA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W HOT SPRINGS I ZWIĄZEK RADZIECKI

W dniach od 18 V do 3 VI 1943 r. obradowała w miejscowości Hot Springs (stan Virginia) międzynarodowa konferencja na temat współpracy Narodów Zjednoczonych w dziedzinie wyżywienia i rolnictwa. Wzięły w niej udział delegacje 45 państw, w tym Związku Radzieckiego i polskiego rządu emigracyjnego. Celem konferencji było uzgodnienie zasad trwałej regulacji międzynarodowego rynku żywności, skoordynowanie poczynań dla zapobieżenia spodziewanej powojennej spekulacji w tej dziedzinie. W wyniku szerokiej wymiany poglądów uczestnicy konferencji podpisali dokument o nazwie Deklaracja Zasad Hot Springs oraz podjęli decyzję o powołaniu — w oparciu o uzgodnione zasady — wyspecjalizowanej instytucji Narodów Zjednoczonych do spraw współpracy w dziedzinie wyżywienia i rolnictwa (FAO).

Sojusz państw antyfaszystowskich, który swój formalny wyraz znalazł w podpisanej w Waszyngtonie 1 I 1942 r. Deklaracji Narodów Zjednoczonych, był koalicją wojenną, nastawioną przede wszystkim na stworzenie optymalnych warunków do jak najszybszego zwycięskiego zakończenia wojny. Te cele bezpośrednie, wojenne były zdecydowanie dominujące — jeśli nie jedyne — w pierwszym okresie formowania się koalicji, a więc od czerwca 1941 r. do pierwszych miesięcy 1943 r. Natomiast wraz z wyraźnym przesileniem w wojnie, które nastąpiło po bitwie stalingradzkiej i lądowaniu wojsk anglosaskich w Afryce Północnej w kontaktach dyplomatycznych Wielkiej Trójki (Czwórki), w coraz większym stopniu zaczęły pojawiać się zagadnienia powojenne, organizacji Europy i świata po zwycięstwie nad państwami Osi, potrzeby podjęcia decyzji co do wielu perspektywicznych problemów.

Szerokie wyłonienie się kwestii powojennych po Stalingradzie widać szczególnie wyraźnie na przykładzie ZSRR. W pierwszych miesiącach 1943 r. korekcie poddany został tryb pracy Ludowego Komisariatu Spraw Zagranicznych ZSRR. Na naradach organizowanych w pierw sposób doraźny, następnie stały, „szkicowano poszczególne punkty przyszłych badań i koncepcji”, przygotowywano ekspertyzy i rekomendacje

na potrzeby najwyższych władz partyjnych i państwowych¹. Narady te, choć odbywały się w LKSZ ZSRR, często skupiały grono ekspertów od spraw bynajmniej nie dyplomatycznych, specjalistów zagadnień gospodarczych, finansowych, handlu zagranicznego, rolnictwa itp. Wywodzili się oni z uniwersytetów, instytutów Akademii Nauk, resortów, specjalistycznych instytucji i zakładów pracy². Było to novum, dotąd bowiem nie pojawiały się poważniejsze próby tworzenia zaplecza naukowego dla radzieckiej polityki zagranicznej. Wkrótce nastąpił zwrot instytucjonalny: we wrześniu 1943 r. na mocy uchwały Biura Politycznego KC WKP(b) utworzona została w LKSZ ZSRR, podporządkowana bezpośrednio kierownikowi resortu, Komisja d.s. Traktatów Pokojowych i Organizacji Powojennej, która przejęła funkcję koordynatora wszystkich tych poczynąń. Na jej czele stanął zastępca ludowego komisarza spraw zagranicznych Maksim M. Litwinow, a w składzie Komisji znaleźli się m. in. Otto Kuusinen, Dmitrij Z. Manuilski, Jewgienij W. Tarle, Jakow Z. Suric i Boris J. Stein³.

Podstawą do poruszenia przez Narody Zjednoczone problematyki współpracy powojennej były Karta Atlantycka, ustalenia Konferencji Międzysojuszniczej (Londyn, wrzesień 1941), a także trzeci punkt Deklaracji Rządu Rzeczypospolitej Polskiej i Rządu ZSRR z 4 XII 1941 r., w którym po raz pierwszy sformułowany został oficjalnie postulat zagwarantowania po wojnie trwałego pokoju drogą powołania w miejsce nieudolnej Ligi Narodów nowej efektywnej międzynarodowej organizacji bezpieczeństwa. W trakcie czerwcowej w 1942 r. wizyty ludowego komisarza spraw zagranicznych ZSRR, Wiaczesława Mołotowa, w Waszyngtonie, podczas której negocjowano radziecko-amerykański układ dotyczący zasad wzajemnej pomocy w prowadzeniu wojny, dokonano wstępnej wymiany zdań co do zakresu powojennego współdziałania Narodów Zjednoczonych⁴. W odróżnieniu od strony radzieckiej Amerykanie już wówczas — i konsekwentnie w okresie późniejszym — zdecydowanie opowiadali się za jak najszerszym profilem współpracy, dalece wykraczającym poza postulowane przez Mołotowa kwestie trwałego pokoju i bezpieczeństwa⁵. Nie był to przypadek. Forsowanie przez Stany Zjednoczo-

¹ I. Majski, *Wspomnienia ambasadora radzieckiego*, tłum. z ros., t. III: *Wojna 1939 - 1943*, Warszawa 1970, s. 456.

² Relacja Kirilla Wasiljewicza Nowikowa z lat pracy w LKSZ ZSRR udzielona autorowi 29 I 1978 r.

³ *Historia Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego*, pod red. P. N. Pospiełowa i innych, tłum. z ros., t. V: *Partia komunistyczna w latach Wielkiej Wojny Narodowej, w okresie umacniania i rozwoju społeczeństwa socjalistycznego 1938 - 1958*, ks. 1: 1933 - 1945, pod red. J. P. Pietrowa, W. S. Zajcewa i innych, Warszawa 1977, s. 562.

⁴ *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers* (dalej: FRUS), 1942 (In Seven Volumes), t. III: *Europe*, Department of State Publication 7165, Washington 1961, s. 568 - 569, 580 - 581.

⁵ Por. np.: *The Economic Basis for Lasting Peace. Address by Edward R. Stet-*

ne postulatów powojennej współpracy Narodów Zjednoczonych w kwestiach nie tylko politycznych, ale także gospodarczych i społecznych, zmierzało do osłabienia wpływów brytyjskich, przede wszystkim zaś przełamania stworzonego przez Wielką Brytanię porozumieniami ottawskimi z 1923 i 1932 r. systemu imperialnych preferencji handlowych, obejmujących Zjednoczone Królestwo, kolonie i dominia brytyjskie⁶. Innym ważnym celem perspektywicznym Waszyngtonu było uczynienie z dolara waluty światowej oraz umocnienie obecności amerykańskiej w Azji i Oceanii, hamowanej dotąd m. in. przez obowiązującą doktrynę izolacjonizmu.

Dla Związku Radzieckiego kwestią podstawową było maksymalne przyspieszenie klęski Trzeciej Rzeszy. Dlatego też ZSRR od samego początku przyjął taktykę popierania wszelkich posunięć i inicjatyw cementujących Narody Zjednoczone, podnoszących — nawet pośrednio — efektywność sojuszu. Z tych też względów Mołotow, choć nie podzielał poglądu strony amerykańskiej o priorytetowym charakterze współpracy powojennej w wyspecjalizowanych, pozapolitycznych dziedzinach, ustosunkował się jednak pozytywnie do amerykańskich sugestii rozszerzenia profilu współpracy⁷.

Nawiązując do waszyngtońskiej tury rozmów Mołotowa, niecały rok później rząd Stanów Zjednoczonych wysunął propozycję zwołania międzynarodowej konferencji NZ w sprawie powojennych problemów żywnościowych. Traktowano to jako początek szeregu podobnych inicjatyw, dotyczących innych problemów perspektywicznie istotnych dla organizacji świata powojennego.

Sama idea podjęcia tejże problematyki przez międzynarodowe gremium nie była koncepcją nową, nawiązywała do doświadczeń funkcjonującego przed wybuchem II wojny światowej Komitetu Żywnościowego Ligi i tzw. Instytutu Rzymskiego⁸, a także publikacji specjalisty z za-

tinus Jr. Secretary of State. Chicago, April 4, 1945, Department of State Publication 2322, Conference Series 69, Washington 1945, s. 4 - 15; Postwar Foreign Policy Preparation, 1939 - 1945, Department of State Publication 3580, Washington 1949, s. 560 - 562.

⁶ Por.: W. S. Kowal, *SSZA w II wojnie światowej: niekatoryje problemy wnieśniej polityki 1939 - 1941*, Kijew 1976, s. 260.

⁷ FRUS, tamże, s. 569. Szerzej: W. Materski, *ZSRR a idea międzynarodowej organizacji bezpieczeństwa w latach II wojny światowej*, [w:] *Szkice z historii polityki zagranicznej ZSRR*, pod red. P. Łossowskiego, Wrocław—Warszawa—Kra-ków—Gdańsk 1977, s. 111 - 112.

⁸ Institut International d'Agriculture, ufundowany z inicjatywy i przy czynnej pomocy Amerykanina Davida Lubina, rozpoczął swą działalność w Rzymie w 1908 r. i przetrwał do II wojny światowej. Swe zadania określił jako „koordynację wysiłków wszystkich czynników mających w ten czy inny sposób do czynienia z rolą, oraz gromadzenie, opracowywanie, wydawanie i kolportowanie danych statystycznych oraz informacji technicznych i gospodarczych z dziedziny rolnictwa,

kresu fizjologii i ekonomiki żywienia, Brytyjczyka Johna Orra (późn. lord Boyd-Orr)⁹. Zaslugę jej ożywienia przypisać należy przebywającemu w latach wojny w Stanach Zjednoczonych organizatorowi i działaczowi Komitetu Żywnościowego, byłemu delegatowi Australii w Lidze Narodów F. L. McDougallowi, w mniejszym stopniu — Eleonorze Roosevelt, działaczce społecznej i politycznej, żonie prezydenta.

W 1942 r. McDougall zainspirował w Departamencie Stanu d.s. Rolnictwa dyskusję, której podstawa była następująca: Długotrwała wojna stawia przed Narodami Zjednoczonymi szereg problemów gospodarczych, zarówno bieżących (kredyty, dostawy na podstawie Lend-Lease Act, obrót surowcami strategicznymi itp.), jak i perspektywicznych. Wyniszczenie gospodarcze Europy zwiastuje jej ogromne powojenne zapotrzebowanie, przede wszystkim na produkty żywnościowe. Sytuacje analogiczne, choć na mniejszą skalę, znane były w historii jako okresy wolnej gry sił, wielkich spekulacji i żerowania na ostrych dysproporcjach między popytem a własną podażą w państwach objętych bezpośrednio działaniami wojennymi. Już zawczasu należy przygotować się do tej perspektywy, podjąć odpowiednie kroki zaradcze. Dochodzi również wielkiej wagi problem humanitarny: likwidacja głodu jako zjawiska trwale utrzymującego się w różnych regionach świata. W wyniku przeprowadzonej wymiany poglądów resort opublikował memorandum, znane jako *Memorandum McDougalla*¹⁰. Udostępniono je amerykańskiej opinii publicznej w formie omówienia na łamach „The Annals of the American Academy of Political and Social Science”¹¹. W tekście tym po raz pierwszy posłużono się określeniem przyjętym później jako nazwa nowej instytucji współpracy międzynarodowej — United Nations Organization for Food and Agriculture¹². Dokument ten trafił do Eleonory Roosevelt, która z miejsca stała się entuzjastką i propagatorką idei zinstytucjonalizowanej współpracy międzynarodowej w dziedzinie

jak najszerzej pojętego” (H. Gliwic, *Międzynarodowa współzależność ekonomiczna a polska polityka gospodarcza. Studium ekonomiczne*, Warszawa—Kraków 1928, s. 237). Instytut dzielił się na pięć tzw. Biur: Sekretariat Generalny wraz z Wydziałem Prawnym, Statystyka, Informacje Rolnicze, Studia Ekonomiczne i Socjalne, Biblioteka. Z nielicznymi wyjątkami członkami jego były niemal wszystkie państwa świata (z państw europejskich nie należały doń tylko Monaco, Andorra, Liechtenstein i Albania).

⁹ J. Orr, *Nutrition in War. Based on an Address Delivered to Fabian Society Conference on Food Policy, February 1940*, London 1940; tenże, *Food, Health and Income. Report on a Survey of Adequacy of Diet in Relation to Income*, London 1936; tenże, *The Nation's Food*, London b.r. [1942?]; tenże, *Food — the Foundation of World Unity*, b.m.ir.; J. Orr and D. Lubbock, *Feeding the People in War-Time*, London 1940.

¹⁰ *The McDougall Memoranda*, New York 1956, s. 26 - 38; R. B. Russell, *The Brookings Institution*, Washington [1958], s. 65.

¹¹ Por.: *The Story of FAO*, Toronto—New York—London 1955, s. 48.

¹² Tamże, s. 49.

żywności i rolnictwa. Jej zasługą było doprowadzenie zawartej w *Memorandum* idei do fazy projektu nowej organizacji oraz zainteresowanie nim prezydenta Roosevelta. Prawdopodobnie na przełomie września i października 1942 r. doszło do narady w Białym Domu, na której prezydent i jego ekipa podjęli decyzję o realizacji projektu McDougalla. W ramach akcji przygotowawczej, korzystając z tekstu *Memorandum* oraz projektu instytucji dla realizacji jego celów i zasad, opracowano podstawowe tezy współpracy międzynarodowej w zakresie wyżywienia i rolnictwa oraz przygotowano koncepcję konferencji Narodów Zjednoczonych w tej sprawie¹³. Oczywiście niewątpliwemu ogólnohumanitar-nemu przesłaniu projektu towarzyszyło przekonanie ekipy Roosevelta o możliwościach wynikających z jego realizacji dla roszczenia i umocnienia wpływów Stanów Zjednoczonych w świecie, zabezpieczenia sobie na korzystnych zasadach dominacji na rynku żywnościowym Europy, lepszego rozpoznania skali potrzeb¹⁴.

8 III 1943 r. ambasadorzy Stanów Zjednoczonych w Moskwie, Londynie i Czungkingu otrzymali telegramy podpisane przez zastępcę sekretarza stanu, Sumnera Wellesa, zawierające polecenie, by półoficjalnie przekonsultowali zagadnienie zwołania konferencji Narodów Zjednoczonych dla omówienia problematyki powojennego rynku żywnościowego¹⁵. 11 marca ambasador Stanów Zjednoczonych w Moskwie, William H. Standley, przekazał na ręce Mołotowa aide-mémoire informujące LKSZ ZSRR o nowej inicjatywie, a także zawierające prośbę o ustosunkowanie się do niej „w możliwie krótkim czasie”. Do tekstu aide-mémoire załączony został projekt zaproszenia, które — w wypadku zgody na ten krok Wielkiej Trójki — rząd Stanów Zjednoczonych zamierzał rozesłać do państw grupy Narodów Zjednoczonych¹⁶. Opracowany przez Wellesa tekst zaproszenia określał zadanie konferencji jako wymianę i ujednotwienie poglądów w następujących czterech problemach: powojenne plany poszczególnych państw w dziedzinie produkcji, importu ewentualnie eksportu żywności; możliwośći międzynarodowe i w ramach danych państw działań na rzecz zwiększenia efektywności produkcji żywnościowej; ogólne zasady handlu i finansowania międzynarodowego obrotu żywnością; możliwości multilateralnej koordynacji i stymulacji działań narodowych w zakresie poprawy odżywiania i powiększenia generalnej

¹³ *Postwar Foreign Policy Preparation*, s. 170; S. Królikowski, *Organizacja Narodów Zjednoczonych dla Spraw Wyżywienia i Rolnictwa — FAO*, „Sprawy Międzynarodowe”, 1962, nr 10, s. 60.

¹⁴ Por. w tej sprawie zapis instrukcji (ustnej) Cordella Hulla dla członków delegacji Stanów Zjednoczonych na konferencję w Hot Springs, FRUS, 1943, t. I: *General*, Department of State Publication 7585, Washington 1963, s. 841 - 844.

¹⁵ Tamże, s. 820 (korespondencja z rządami Wielkiej Brytanii i Chin — tamże, s. 821 - 822).

¹⁶ Tamże, s. 821.

puli konsumpcji. Propozycja tekstu zaproszenia operowała ścisłą datą — 27 IV 1943 r., natomiast co do miejsca spotkania określała je jako „w jednym z miast amerykańskich”¹⁷.

Mimo passusu o pośpiechu na odpowiedź radziecką przyszło czekać stosunkowo długo. Dopiero 20 marca Mołotow zawezwał Standleya i wręczył mu odpowiedź radziecką¹⁸. Ludowy Komisariat Spraw Zagranicznych bez zastrzeżeń poparł w niej inicjatywę zwołania konferencji proponowanego typu, wyrażając pogląd, iż rzeczywiście kwestie rekonstrukcji rolnictwa i stabilnej dystrybucji żywności staną się jednym z centralnych problemów gospodarczych dla świata powojennego. U podstaw tego poparcia leżało — jak wspomina wysoki urzędnik Ludowego Komisariatu Aleksiej A. Roszczyn¹⁹ — przekonanie, że wymiana zdań w proponowanym przedmiocie jest dla ZSRR bardzo korzystna: negatywne skutki wojny będą szczególnie uciążliwe właśnie dla rolnictwa radzieckiego, a skoordynowana w skali globalnej polityka w tym zakresie może spowodować ich znaczne złagodzenie. Zastrzeżenia wzbudził natomiast zbyt szybki — zdaniem Mołotowa — termin otwarcia obrad, uniemożliwiający odpowiednio staranne przygotowanie się do nich²⁰. Jednak mimo nalegań Standleya ludowy komisarz żadnej własnej propozycji w tym zakresie nie wysunął, motywując swą rezerwę koniecznością wcześniejszego przekonsultowania sprawy z zastępcą przewodniczącego Rady Komisarzy Ludowych, ludowym komisarzem handlu zagranicznego Anastasem Mikojanem²¹.

Obiekcje podniesione przez Mołotowa są charakterystyczne: strona radziecka wracała do nich także w okresie późniejszym, w innych sprawach, gdy rozważane były np. kroki zmierzające do instytucjonalizacji innych płaszczyzn współpracy Narodów Zjednoczonych²². Dynamizm cechujący stronę amerykańską miał podbudowę w szerokim zapleczu naukowym w postaci licznych, od lat zgłębiających te zagadnienia instytucji, grup tworzonych ad hoc i doświadczonych doradców²³. Natomiast

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże, s. 822 - 823.

¹⁹ Relacja Aleksieja Aleksandrowicza Roszczyna z lat pracy w LKISZ ZSRR udzielona autorowi 8 I 1980 r.

²⁰ FRUS, tamże, s. 823.

²¹ Tamże.

²² Por. np.: „Izwestija”, nr 168, 18 VII 1943, s. 2 (sprawa powołania Administracji NZ do Spraw Pomocy i Odbudowy — UNRRA); FRUS, tamże, s. 1098 (sprawa powołania Międzynarodowego Funduszu Walutowego oraz Międzynarodowego Banku Odbudowy i Rozwoju).

²³ Już w 1939 r. utworzono przy Departamencie Stanu Komitet d/s Zagadnień Powojennych z zadaniem koordynowania wszystkich tych poczynań. W 1942 r. powstał Centralny Komitet Uniwersytetów Stanów Zjednoczonych d/s Powojennych Problemów Międzynarodowych koordynujący grupy badawcze z przeszło stu kolegów i uniwersytetów, ściśle współpracujący z Komitetem d/s Zagadnień Powojen-

pracująca w bardzo trudnych warunkach kadra radziecka była nieliczna, z reguły bardzo młoda, brakowało jej doświadczenia²⁴, a sam LKSZ ZSRR dopiero od połowy 1943 r. zaczął organizować dla swych prac zaplecze naukowe. W miarę sprawne jego działanie mogło być dopiero sprawą przyszłości. Z tych też względów, przy poważnym ustosunkowaniu się do propozycji Departamentu Stanu USA: podjęciu próby opracowania własnej, całościowej koncepcji, termin kwietniowy był dla ZSRR rzeczywiście trudny do przyjęcia.

Uzasadniając stanowisko zaprezentowane w odpowiedzi radzieckiej Mołotow wyszedł poza tekst dokumentu. Dał mianowicie jasno do zrozumienia Standleyowi, że rząd radziecki z uwagi na tempo załatwiania sprawy przyjmuje tym samym założenie, iż konferencja ograniczy się do wymiany poglądów na temat problemów wyliczonych w punktach 1 - 4 aide-mémoire Departamentu Stanu z 11 marca i że w związku z tym nie podejmie jakichkolwiek decyzji wiążących jej uczestników. Taka interpretacja, z góry ograniczając rolę postulowanego spotkania do forum luźnej wymiany poglądów, stawiała pod znakiem zapytania cały sens propozycji amerykańskiej. Mołotow nie omieszkał również poczynić uwagi, by w przyszłości kwestie mające być przedmiotem rozważań na konferencjach Narodów Zjednoczonych i zawarte w ich porządku obrad trafiały wcześniej pod dyskusję przygotowawczą między upoważnionymi delegatami Stanów Zjednoczonych, ZSRR, Wielkiej Brytanii i Chin celem dokładnego sprecyzowania.

Jak donosił Standley do centrali, Mołotow wyraził zainteresowanie następującymi sprawami: czy Brytyjczycy i Chińczycy są już gotowi do wysłania swoich przedstawicieli na konferencję, a jeśli tak, to kim oni są (specjalność, ranga); czy gospodarze zamierzają postawić pod dyskusję jeszcze jakieś problemy poza wyliczonymi w zaproszeniu. Ambasador nastawał na szybką odpowiedź, uznając, iż może ona wzmocnić jego stanowisko i stworzyć wokół całej tej sprawy lepszy klimat²⁵.

Zgodnie z życzeniem Standleya, sekretarz stanu Cordell Hull odpowiedział natychmiast, polecając przekazać do LKSZ ZSRR, że rząd ame-

nych — por.: *A History of the United Nations Charter. The Role of the United States 1940 - 1945*, by Ruth B. Russell Assisted by Jeannette E. Muther, Washington 1958, s. 205 i n.; K o w a l, *op. cit.*, s. 257; S. B. K r y ł o w, *Istorijsz sozdanijsz Organizaczi Objediniennyh Naczi*, Moskwa 1960, s. 29.

²⁴ Kadry pracujące nad problematyką stosunków ZSRR z Zachodem, w tym także nad kwestiami współpracy wielostronnej, z reguły rekrutowały się z szerokiego naboru, przeprowadzonego przez LKSZ ZSRR w latach 1938 - 1939. Byli to ludzie dobierani na zasadzie dobrej znajomości języków, nie mający żadnego przygotowania do pracy dyplomatycznej, którzy od razu rzućeni zostali „na głęboką wodę” (relacja K. W. Nowikowa; relacja Walentina Michajłowicza Bierieżkowa z lat pracy w LKSZ ZSRR udzielona autorowi 26 IX 1977 r.).

²⁵ FRUS, tamże, s. 823.

rykański „jest zachwycony, iż Rząd Radziecki przyjął zaproszenie”, i postara się uczynić wszystko, by delegacja radziecka mogła przybyć na konferencję. Zaproszenia do innych państw zostaną — jak to postulował Mołotow — wysłane dopiero po wspólnych konsultacjach z rządami trzech mocarstw. Natomiast co do dwu konkretnych pytań Hull komunikował: Departament Stanu jest już w posiadaniu informacji, iż rząd chiński wysłał 7 bądź 8 ekspertów, natomiast nie ma jeszcze żadnych informacji od brytyjskiego Gabinetu Wojennego. Rozmiary i skład delegacji amerykańskiej zostaną zakomunikowane, jak tylko będzie to możliwe²⁶.

Sposób załatwiania sprawy wskazuje, jak bardzo rządowi Stanów Zjednoczonych zależało na konferencji i na udziale w niej delegacji ZSRR. Ponadto prawdopodobnie wychodzono w Waszyngtonie z założenia, iż najbardziej prestiżowe dla Moskwy załatwienie sprawy sprzyjać będzie już w trakcie trwania postulowanej konferencji wspólnym wystąpieniom w trudnych dyskusjach z delegacją brytyjską²⁷. W quasi-oficjalnej historiografii amerykańskiej twierdzi się natomiast, że prezydent Roosevelt i jego ekipa traktowali konferencję w Hot Springs jako „próbny balon”, przetarcie ścieżki dla celu podstawowego: szybkiego utworzenia, jeszcze w trakcie toczącej się wojny, nowej międzynarodowej organizacji bezpieczeństwa²⁸. Stąd tak duża waga przykładana do udziału i przychylnego nastawienia ZSRR, przejście do porządku dziennego nad sposobem prowadzenia negocjacji przez ludowego komisarza spraw zagranicznych. Oczywiście obie interpretacje nie wykluczają się.

Przy ogólnej zgodzie pozostałych trzech mocarstw na propozycję amerykańską kanałami dyplomatycznymi kontynuowano pertraktacje na tematy bardziej szczegółowe, m. in. co do składu uczestników konferencji. Władze radzieckie miały pewne zastrzeżenia co do propozycji amerykańskiej, wykraczającej poza stale dotąd używaną formułę „Narody Zjednoczone”²⁹. Ostatecznie LKSZ ZSRR wyraził zgodę na jej rozszerzenie zgodnie z propozycją zawartą w aide-mémoire Departamentu Stanu na „Narody Zjednoczone i Stowarzyszone z Nimi w prowadzeniu wojny”, a nawet wyraził zgodę, by obok NZ oraz państw Ameryki Łacińskiej — czyli stowarzyszonych — w konferencji wzięły także udział zaproponowane nieco później przez Hulla delegacje Islandii, Iranu, Libii i Egiptu³⁰.

Wśród państw latynoamerykańskich, które otrzymały zaproszenie na konferencję, nie znalazła się Argentyna, a to z uwagi na swą ścisłą współ-

²⁶ Tamże, s. 824.

²⁷ Relacja A. A. Roszczyzna.

²⁸ Russell, *The Brookings Institution*, s. 112; *Postwar Foreign Policy Preparation*, s. 107, 143 - 145.

²⁹ Relacja A. A. Roszczyzna.

³⁰ FRUS, tamże, s. 827.

pracę gospodarczą z Trzecią Rzeszą³¹. Warto fakt ten zaznaczyć, bo sprawa była wówczas ewidentna, natomiast wraz ze zbliżaniem się końca wojny stosunek do Argentyny stał się jednym z elementów dekomponujących jedność Wielkiej Trójki.

Nadal komplikację stwarzała propozycja terminu otwarcia obrad, Brytyjczycy bowiem również zgłosili do niego zastrzeżenia. 28 marca radca ambasady brytyjskiej w Waszyngtonie, Redvers Opie, wręczył w tej sprawie wysokiemu urzędnikowi Departamentu Stanu specjalną notatkę, zawierającą m. in. prośbę o ponowne rozpatrzenie terminu konferencji i ewentualne jego skorygowanie dla lepszego przygotowania się delegacji do podjęcia czekających je trudnych problemów³².

2 kwietnia centralna prasa radziecka zamieściła datowaną na 30 marca korespondencję waszyngtońskiego wysłannika TASS-a, zawierającą tekst komunikatu Departamentu Stanu USA o propozycji rządu amerykańskiego pod adresem państw grupy Narodów Zjednoczonych oraz Boliwii, Kolumbii, Chile, Ekwadoru, Paragwaju, Peru, Urugwaju i Wenezueli wzięcia udziału w konferencji specjalistycznej na temat współpracy w dziedzinie produkcji i dystrybucji żywności oraz rolnictwa. Jak stwierdzały wzmianki redakcyjne do tej korespondencji, „według danych TASS-a rząd Związku Socjalistycznych Republik Rad przyjął propozycję rządu Stanów Zjednoczonych”³³.

W pierwszych dniach kwietnia (nie później niż 9) Departament Stanu podjął decyzję o przesunięciu daty rozpoczęcia obrad konferencji o trzy tygodnie. Decyzja ta przekazana została natychmiast do Moskwy³⁴. W tym samym piśmie informowano, że rząd amerykański na miejsce obrad wyznaczył kurort Hot Springs w stanie Virginia, 290 mil od Waszyngtonu. Oddalone od stolicy uzdrowisko zapewnić miało tajność i spokój obrad, odgrodzić uczestników przyszłej konferencji od agresywnych dziennikarzy i fotoreporterów amerykańskich.

Szczegółowy projekt porządku obrad konferencji wraz z pismem przewodnim Cordella Hulla rozesłany został w połowie kwietnia³⁵. Był on podzielony na cztery grupy problemów wymienione w tekście zaproszenia, z tym że w każdej z nich precyzowano podtematy, a w ich ramach — kwestie szczegółowe i ich kolejność. Tekst ten satysfakcjonował stronę radziecką, która — jak wskazywała wyżej wzmiankowana rozmowa Mo-

³¹ Por.: *Wnieszniaja politika stran Łatinskoj Amieriki posle wtoroj mirowoj wojny*, Moskwa 1975, s. 13. W związku z nieotrzymaniem zaproszenia rząd argentyński zgłosił na ręce ambasadora Stanów Zjednoczonych w Buenos Aires Normana Armoura ostry protest (FRUS, tamże, s. 829 - 830).

³² Tamże, s. 826.

³³ „Izwiestija”, nr 77, 2 IV 1943, s. 4. Charakterystyczne, iż tekst ten z niewiadomych powodów wymieniał tylko osiem państw latynoamerykańskich.

³⁴ FRUS, tamże, s. 831.

³⁵ Tamże, s. 833 - 834.

łotowa ze Standleyem — odniosła się nieufnie do ogólnikowości pierwszej wersji porządku obrad. Instrukcje dla dyplomatów radzieckich na ogół były bardzo szczegółowe i rygorystycznie przestrzegane. Stąd w wypadku zbytnej ramowości indeksu problemów, które miała omówić konferencja w Hot Springs, powstawały niejasności, mogące zaciążyć niekorzystnie na pracy delegacji radzieckiej i stosunku do niej pozostałych uczestników obrad. Przesłana przez Hulla wersja szczegółowa obawy te rozwiązała³⁶.

Delegacja radziecka na konferencję w Hot Springs wytypowana została w wyniku konsultacji pomiędzy resortami spraw zagranicznych i handlu zagranicznego. W jej skład weszli: zastępca ludowego komisarza handlu zagranicznego Aleksiej D. Krutikow jako przewodniczący, zastępca przewodniczącego Rady Komisarzy Ludowych ZSRR Wasilij F. Straczenko, dyrektor Akademii Rolniczej w Moskwie prof. Wasilij S. Niemczinow, członek kolegium Ludowego Komisariatu Handlu Zagranicznego prof. Dmitrij D. Miszustin, zastępca sekretarza generalnego Ludowego Komisariatu Spraw Zagranicznych Georgij F. Saksin oraz szef Sekcji Artykułów Żywnościowych Radzieckiej Rządowej Komisji Zakupów w Stanach Zjednoczonych Paweł I. Szczegulia³⁷. Sądząc po funkcjach członków była to delegacja reprezentatywna, nastawiona na pertraktacje merytoryczne, a zarazem ważąca politycznie. O jej przygotowaniu do obrad w Hot Springs trudno coś powiedzieć z uwagi na zupełny brak materiałów. Autorowi wiadomo jedynie, że przygotowania te nie były koordynowane przez LKHZ, tylko przez LKSZ i podlegały bezpośrednio kierownikowi resortu, z pominięciem Wydziałów. Eksperti z LKHZ w zakresie generalnej taktyki otrzymywali instrukcje nie od swojego ministra, Mikojana, lecz od Mołotowa. Nawet przygotowania robocze toczyły się w LKSZ, choć tylko jeden jego przedstawiciel, i to stosunkowo niskiej rangi, włączony został do delegacji³⁸. Potwierdza to raz jeszcze obiegową w historiografii tezę o centralizacji wszelkich decyzji dotyczących stosunków zewnętrznych państwa w rękach Mołotowa oraz przewodniczącego Komitetu Obrony Państwa, Stalina³⁹.

³⁶ Relacje K. W. Nowikowa i A. A. Roszczyna. Mimo sugestii Departamentu Stanu strona radziecka nie włączyła się do merytorycznych przygotowań obrad konferencji — Russell, *The Brooking Institution*, s. 66 - 67.

³⁷ *United Nations Conference on Food and Agriculture, Hot Springs, Virginia, May 18 - June 3, 1943. Final Act and Section Reports*, Department of State Publication 1948, Conference Series 52, Washington 1943 (dalej: *UN Conference Hot Springs*), s. 8.

³⁸ Relacja A. A. Roszczyna.

³⁹ Nawet ważniejsze artykuły prasowe dotyczące polityki zagranicznej kraju nie mogły być publikowane bez ich akceptacji. Zachowały się archiwalne maszynopisy tzw. pieriedowic (wstępniaków) z „Prawdy” i „Izwestii” z przeredagowaniami oraz dopiskami Stalina i Mołotowa — relacja W. M. Bierieżkowa.

Konferencja Narodów Zjednoczonych na temat powojennej dystrybucji żywności i konsumpcji artykułów rolnych otwarta została w Hot Springs 18 V 1943 r.⁴⁰ Udział w obradach wzięło ponad 150 delegatów z 44 państw; wśród nich delegacja polskiego rządu na emigracji w składzie: radca handlowy Ambasady RP w Waszyngtonie Wiesław Domańewski (przewodniczący), szef sekcji ekonomiczno-rolnej w Ministerstwie Handlu, Przemysłu i Żeglugi Tadeusz Łychowski oraz zastępca szefa sekcji rolnej w tymże ministerstwie Stefan Królikowski⁴¹. Biorąc pod uwagę skomplikowaną sytuację międzynarodową obrady prezentowały się imponująco.

Witając na uroczystym inauguracyjnym posiedzeniu plenarnym zgromadzonych delegatów, przewodniczący delegacji Stanów Zjednoczonych sędzia Sądu Apelacyjnego, a zarazem zastępca dyrektora Stabilizacji Gospodarczej (Economic Stabilization, instytucja centralna), Marvin Jones oświadczył, iż w rozumieniu strony amerykańskiej obrady w Hot Springs winny zostać ukierunkowane na wynegocjowanie wspólnego stanowiska co do kształtu przyszłej instytucji międzynarodowej, mającej koordynować współpracę w zakresie wyżywienia i rolnictwa. To wspólne stanowisko, zawarte w odpowiednim dokumencie, zostanie następnie przedstawione do akceptacji rządów państw — uczestników konferencji i stanie się podstawą (w wypadku akceptacji) powołania rekomendowanej instytucji. Natomiast zagadnienia bezpośredniej pomocy powojennej — zdaniem Jonesa wtórne w stosunku do powyższego problemu — będą rozstrzygane na niższych szczeblach, w miarę ich ujawniania się: „Konferencja zwołana została do opracowania i przedstawienia propozycji odpowiednim rządów, nie zaś do negocjowania umów o współpracy powojennej”⁴². W stosunku do propozycji pierwotnej, jak i ostatecznego tekstu zaproszenia, była to wyraźna zmiana akcentów.

Zgromadzeni owacyjnie powitali delegację radziecką. Ten żywy oddech sympatii wywołało z jednej strony zwycięstwo stalingradzkie i rozpoczęcie kontrofensywy przez Armię Czerwoną, z drugiej zaś sensacyjna wiadomość, która rozeszła się dosłownie w przededniu konferencji, o przygotowaniach do rozwiązania Międzynarodówki Komunistycznej⁴³.

⁴⁰ Przebieg jej obrad plenarnych opublikowany został na łamach „Department of State Bulletin” (nry za okres 22 V - 12 VI 1943).

⁴¹ *UN Conference Hot Springs*, s. 8. Występująca w źródłach i literaturze różnica w ilości delegacji (44, 45) bierze się stąd, że uczestniczący w obradach minister duńskiego rządu na emigracji na ogół uznawany był za obserwatora (choć podpisał dokument końcowy).

⁴² Według: „Izwiestija”, nr 119, 22 V 1943, s. 4.

⁴³ 15 V 1943 r. Komitet Wykonawczy Międzynarodówki Komunistycznej wystąpił do poszczególnych partii komunistycznych z pytaniem, co sądzą o opinii, że Międzynarodówka jako forma jednocząca światową klasę robotniczą już się przeżyła — por.: *Międzynarodówka Komunistyczna. Zarys historyczny*, tłum. z ros., Warszawa 1974, s. 562 - 564.

Zdaniem zachodnich komentatorów, rozwiązanie Międzynarodówki stanowić miało ostateczny dowód szczerości angażowania się ZSRR w sojusz Narodów Zjednoczonych, swoiste „świadczenie moralności”⁴⁴. Tak więc od pierwszego posiedzenia delegacja ZSRR znalazła się w centrum zainteresowania tak obecnych delegacji, jak i akredytowanych dziennikarzy. Po części oficjalnej inauguracyjnego posiedzenia plenarnego, z udziałem dziennikarzy z radia i prasy oraz fotoreporterów, rozpoczęły się obrady robocze. Na przewodniczącego konferencji jednogłośnie wybrano szefa delegacji Stanów Zjednoczonych, sędziego Jonesa. Stał on na czele jedenastoosobowej Komisji Organizacyjnej Komitetu Kierowniczego, mającej sprawować pieczę nad przebiegiem obrad. W skład Komisji wszedł m. in. przewodniczący delegacji radzieckiej, Krutikow⁴⁵.

Konferencja z uwagi na ogrom podjętej problematyki obradowała w trzech sekcjach merytorycznych: 1. limitów, norm zapotrzebowania i planowania skali potrzeb żywnościowych (przewodniczący: Kuo Ping-wen, Chiny); 2. zwiększania wydajności produkcji żywności i dostosowywania jej do potrzeb konsumpcji (przewodniczący: Aleksiej Krutikow); 3. poprawy sposobu dystrybucji żywności (przewodniczący: João Carlos Muniz, Brazylia). Ponadto powołano komisję techniczno-organizacyjno-redakcyjną pod przewodnictwem szefa delegacji brytyjskiej Richarda Lawa. Sekcji pierwszej podlegały trzy, a sekcji drugiej cztery komitety. Każde z państw uczestniczących w obradach miało prawo do jednego miejsca w każdej z sekcji komitetów⁴⁶. W sumie struktura konferencji była bardzo rozbudowana i wiele delegacji z uwagi chociażby na ich liczebność nie było w stanie włączyć się w całość prac. Przyznać jednakże zarazem trzeba, że takie rozplanowanie prac sprzyjało szybszemu i efektywniejszemu omówieniu podjętej problematyki⁴⁷.

Ukierunkowanie pracy sekcji zgodne było z naczelnymi zadaniami, wysuniętymi w tekście zaproszenia. I faktycznie, w trakcie ponad dwu tygodni obrad dyskusja zdecydowanie zogniskowała się wokół czterech węzłów tematycznych: określenie potrzeb spożycia żywności przez poszczególne państwa oraz zapotrzebowania na produkty rolnicze, także prze-

⁴⁴ Por. np.: „The Times”, 24 V 1943, s. 1 - 2. Zob. w tej sprawie: W. Materski, *Dyplomacja radziecka 1941 - 1945*, [w:] *Związek Radziecki w latach Wielkiej Wojny Narodowej 1941 - 1945*, pod red. P. Łossowskiego, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1979, s. 51.

⁴⁵ Poza Jonesem i Krutikowem znaleźli się tam: João Carlos Muniz (Brazylia), G. S. H. Barton (Kanada), Kuo Ping-wen (Chiny), Richard Law (W. Brytania), Girja Shankar Bajpai (Indie), Ali Jawdat (Irak), Manuel J. Zevada (Meksyk), M. P. L. Steenberghe (Holandia) i Branko Cubrilovic (Jugosławia) — *UN Conference Hot Springs*, s. 9.

⁴⁶ Por.: *The Story of FAO*, s. 52.

⁴⁷ Por.: *Konferencja po poslewojennym prodowolstwiennym woprosam*, „Wojna i dyplomacja”, nr 1, VI 1943, s. 27 - 29.

mysłowe, mając na uwadze różnice w ich warunkach, tradycjach i możliwościach; możliwie najlepsza organizacja dystrybucji żywności przeznaczonej do wymiany międzynarodowej, w sposób zabezpieczający dotrzymanie ustalonych przez konferencję limitów potrzeb; międzynarodowe przedsięwzięcia, a także w ramach poszczególnych państw, mające na celu rozszerzenie i ukierunkowanie produkcji płodów rolnych zgodnie z określonymi przez konferencję potrzebami; zbadanie warunków i określenie niezbędnych kroków celem zabezpieczenia takiej organizacji produkcji rolnej, by w całości trafiała ona na rynek.

W zasadzie całość obrad merytorycznych była tajna. Tylko w nielicznych wypadkach dopuszczano na sale obrad sekcji czy komitetów osoby spoza grona oficjalnie akredytowanych delegacji. Prasa poprzestać musiała na ogólnikowych komunikatach, sporządzanych na jej potrzeby przez komisję Lawa. Na podstawie tych komunikatów, często zawierających pełne teksty wystąpień przewodniczących delegacji na obradach plenarnych, odtworzyć można — przynajmniej częściowo — przebieg obrad w Hot Springs. Nie jest to jednak niezbędne z punktu widzenia celu zasadniczego niniejszego artykułu — przedstawienia na przykładzie genezy FAO stosunku Związku Radzieckiego do forsowanej przez władze amerykańskie koncepcje przedłużenia współpracy Narodów Zjednoczonych na okres powojenny w formie instytucji wyspecjalizowanej współpracy.

24 maja na plenum konferencji wystąpił z obszernym przemówieniem Krutikow⁴⁸. Prezentując radziecki punkt widzenia na problematykę obrad podkreślił, iż partia i władze radzieckie przykładają do jej wyników wielkie znaczenie, co nie należy odczytywać jako zwrot kurtuazyjny, ale przejaw żywotnych interesów państwa. Związek Radziecki utrzymując na swych barkach główny ciężar wojny poniósł i nadal ponosi szczególnie dotkliwe straty w rolnictwie i gospodarce żywnościowej. Dlatego też perspektywiczne problemy zaopatrzenia w żywność i ewentualnej pomocy w tym zakresie posiadają dla ZSRR ogromną wagę. Deficyt żywności jest już dotkliwie odczuwalny — ogromne ilości produktów spożywczych pochłania utrzymanie armii i jej obecnych, wymuszonych wojną rozmiarach, nie mniej potrzeba dla zachowania życia i zdrowia ludności wyzwolanych spod okupacji ograbionych, zniszczonych rejonów kraju. Teraz już, a także w okresie bezpośrednio po wojnie, ZSRR potrzebować będzie znacznych ilości importowanej żywności. Potrzeby te będą malały, ale utrzymywać się będą przez cały okres rekonstrukcji rolnictwa, do której przeprowadzenia potrzeba będzie zarazem znacznych środków, w tym poważnych długoterminowych kredytów⁴⁹.

Wystąpienie Krutikowa w całości dotyczyło zagadnień ogólnych, nie

⁴⁸ Tamże. Pełny tekst: „Izwestija”, nr 124, 28 V 1943, s. 4.

⁴⁹ Na temat długoterminowych kredytów por. też wypowiedź Krutikowa na konferencji prasowej 24 maja — „Izwestija”, nr 124, jw.

podnosiło szczegółowych spraw porządku obrad konferencji. Zarówno w nim, jak i innych wystąpieniach członków delegacji radzieckiej mocno akcentowano, iż w postanowieniach konferencji na poczesnym miejscu winien znaleźć się postulat konieczności skoordynowania posunięć Narodów Zjednoczonych przeciw powojennej spekulacji żywnością, wymierzonej w najslabsze przeciw ekonomicznie, bo wyniszczone wojną państwa. Sprawiedliwa dystrybucja nadwyżek eksportowych państw producentów żywności, kontrola nad cenami i odpowiednia, umiejętna polityka kredytowa mogą stać się tamą dla zjawiska spekulacji i wolnej gry cen.

W związku z echami tych enuncjacji, które pobrzmiwały w wystąpieniach innych delegatów okupowanych państw Europy, Amerykanie i Brytyjczycy zaproponowali stworzenie specjalnej rezerwy zasobów żywności. Stanowiłaby ona czynnik stymulujący odpowiednie mechanizmy rynkowe, niezbędne w wypadkach, gdyby administracja danego kraju nie była w stanie zapobiec spekulacji środkami sobie dostępnymi. Delegacja radziecka, mimo małego zainteresowania podobnym typem oddziaływań (z uwagi na specyfikę różniącą system gospodarki wewnętrznej ZSRR od podobnych w państwach kapitalistycznych), w całej rozciągłości poparła propozycję anglo-amerykańską, przyczyniając się do jej przyjęcia przez konferencję⁵⁰.

Na posiedzeniu w dniu 28 maja delegacja Stanów Zjednoczonych wystąpiła z podstawowym punktem swojego programu na konferencję, a mianowicie rezolucją w sprawie powołania tymczasowej instytucji Narodów Zjednoczonych dla spraw współpracy w dziedzinie żywności i rolnictwa. Jej celem byłoby zabezpieczenie kontynuacji rozpoczętych w Hot Springs prac i w efekcie przygotowanie kolejnej konferencji, na której powstałaby odpowiednia instytucja stała do spraw współpracy w tymże zakresie⁵¹. Do zadań tej tymczasowej instytucji, zwanej w rezolucji amerykańskiej komisją, należałoby m. in. opracowanie i przedstawienie zainteresowanym rządów w formie rekomendacji konkretnego planu działania i ramowego projektu dokumentu podstawowego (statutu) stałego aparatu międzynarodowego dla rozstrzygania kluczowych problemów żywnościowych i rolniczych, jak też organizacja (przygotowanie bądź zamówienie) ekspertyz statystycznych i prognoz naukowych. Rezolucja proponowała, by w skład komisji weszło po jednym przedstawicielu od wszystkich państw reprezentowanych w Hot Springs oraz by została ona ukonstytuowana do połowy lipca 1943 r.

Ustosunkowując się do rezolucji amerykańskiej, członek delegacji ZSRR, Georgij Saksin, m. in. oświadczył: „Delegacja Związku Radzieckiego, uznając, iż problem pomyślnego zakończenia niniejszej konferencji Narodów Zjednoczonych ma duże znaczenie, podtrzymuje propozycję

⁵⁰ *UN Conference Hot Springs*, s. 11.

⁵¹ *FRUS*, tamże, s. 845 - 850.

delegacji Stanów Zjednoczonych co do stworzenia tymczasowej komisji Narodów Zjednoczonych i uważa za możliwe przyjęcie tekstu tej rezolucji za podstawę do szczegółowej dyskusji na posiedzeniu plenarnym”⁵². Nie oznacza to — kontynuował Saksin — że delegacja ZSRR nie widzi potrzeby wniesienia do proponowanego tekstu szeregu uzupełnień i zmian; zostaną one zgłoszone w odpowiednim czasie. Było to więc poparcie najogólniejsze z możliwych, pełne rezerwy, wypływającej prawdopodobnie tak z instrukcji, jak i wywołanej tempem dyktowanym przez gospodarzy konferencji. Sytuacja taktyczna delegacji radzieckiej była niezwykle trudna. ZSRR zainteresowany był bardzo możliwościami wynikającymi dlań z dojścia do porozumienia co do meritum obrad konferencji, natomiast zdecydowanie obawiano się w Moskwie instytucjonalizacji współpracy. Uważano, iż nieuchronnie pociągnie ona za sobą uzależnienie jakiegokolwiek formy pomocy od wglądu w dokumentację zastrzeżoną dla najwyższych władz państwowych, jak również tego, iż jakiegokolwiek statut instytucji wyspecjalizowanej współpracy może sprzyjać narzucaniu ZSRR rozwiązań sprzecznych z radziecką racją stanu⁵³.

Prace konferencji w Hot Springs przebiegały przez cały okres jej trwania sprawnie, bez większych przestojów czy momentów krytycznych, przy daleko posuniętej zgodności stanowisk. Nie bez znaczenia były tu dwa czynniki: po pierwsze — powszechnie rozumiana konieczność pełnej jedności grupy Narodów Zjednoczonych, istotnej jako propagandowy czynnik mobilizujący dla maksymalnego wykorzystania przesilenia w toku wojny; po drugie — ewidentność celu zasadniczego, jego sens gospodarczy i ogólnohumanitarny. Było jeszcze zbyt wcześnie, by na funkcjonowanie w przyszłości planowanej instytucji współpracy patrzeć przez pryzmat szeroko rozumianej gry sił politycznych, prób dominacji jednych państw nad drugimi (choć, jak wskazaliśmy, w stanowisku radzieckim te elementy zaczynały już grać rolę). Na końcowym posiedzeniu plenarnym w dniu 3 czerwca jednomyślnie przyjęto odczytaną przez Richarda Lawa rezolucję, znaną w historii stosunków międzynarodowych jako „Deklaracja Zasad Hot Springs”, przewidującą utworzenie Tymczasowej Komisji NZ do Spraw Wyżywienia i Rolnictwa, a w przyszłości organu stałego⁵⁴. Zatwierdzono także jako dokumenty końcowe konferencji rezolucje przygotowane przez poszczególne sekcje⁵⁵.

Następnie — jako jedyny poza Jonesem z przewodniczących delegacji — zabrał głos Aleksiej Krutikow⁵⁶. Podkreślił on sprawność obrad, podjęcie wielu ważnych problemów i dopracowanie się wspólnego

⁵² „Izwestija”, nr 125, 29 V 1943, s. 4.

⁵³ Relacja A. A. Roszczyna.

⁵⁴ *UN Conference Hot Springs*, s. 11 - 35.

⁵⁵ Raport Sekcji 1 — tamże, s. 35 - 51; Sekcji 2 — tamże, s. 52 - 56; Sekcji 3 — tamże, s. 57 - 61.

⁵⁶ „Izwestija”, nr 131, 5 VI 1943, s. 4.

stanowiska co do ich rozwiązania w wyjątkowo krótkim czasie. Określił postanowienie o powołaniu Tymczasowej Komisji jako „trwałą podstawę do przysłej współpracy, i to nie tylko w dziedzinie żywności i rolnictwa”. Oświadczył, iż uważa za swój obowiązek przedłożyć następujący projekt rezolucji, który — w wypadku przyjęcia go przez zgromadzonych — winien stać się jednym z dokumentów końcowych konferencji: „Konferencja NZ d/s Wyżywienia i Rolnictwa wyraża wdzięczność prezydentowi Stanów Zjednoczonych Rooseveltowi za jego inicjatywę zwołania tejże konferencji i wkład w jej przygotowanie, a także za jego działalność na rzecz sukcesu końcowego obrad”⁵⁷. Propozycja została przyjęta przez aklamację.

Zamykając obrady Marvin Jones również wyekspozował element efektywności. Wyraził przy tym nadzieję, iż obrady w Hot Springs zapoczątkują serię specjalistycznych konferencji Narodów Zjednoczonych, sprzyjających pogłębieniu łączących je więzów, tworzących pomost dla rozciągnięcia korzystnej współpracy na okres powojenny⁵⁸.

Delegaci radzieccy, choć — co zaznaczono wyżej — z przyczyn naturalnych nie mogli wnieść znaczącego wkładu koncepcyjnego w prace konferencji, przyczynili się do jej końcowego sukcesu. Szeroko włączali się w prace organizacyjne, wielokrotnie zabierali głos w dyskusjach plenarnych, na forum sekcji i komitetów. W wystąpieniach swych stale nawiązywali do formuł ogólnych, akcentowali nadrzędne cele współpracy, jak też potrzebę definitywnego przełamania funkcjonujących jeszcze uprzedzeń co do możliwości trwałej współpracy państw o odmiennych ustrojach. Wyraził to lapidarnie Krutikow w oświadczeniu z 24 maja: „Delegacja radziecka ma nadzieję, że w rezultacie obrad tej konferencji jeszcze bardziej umocni się zrozumienie wzajemne między sojusznikami i zjednoczonymi narodami”⁵⁹. Przewodniczący delegacji radzieckiej zaakcentował więc nie merytoryczną wartość obrad, ale ich rolę dla przewyciężenia istniejących zahamowań i umocnienia koalicji antyfaszystowskiej.

Tymczasowa Komisja NZ d/s Wyżywienia i Rolnictwa, która na jednym ze swych pierwszych spotkań zmieniła nazwę na Tymczasowa Komisja Przygotowawcza do Spraw Organizacji NZ d/s Wyżywienia i Rolnictwa, praktycznie do realizacji stojącego przed nią zadania przystąpiła dopiero w 1945 r. Mimo kilkakrotnych monitów w pracach jej nie brał już udziału przedstawiciel Związku Radzieckiego⁶⁰. Również w

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ Tamże. Zob. też: *The United Nations To-Day and To-Morrow*, London May 1945, s. 22; *The Economic Basis for Lasting Peace*, s. 15.

⁵⁹ „Izwestija”, nr 124, 28 V 1943, s. 4.

⁶⁰ Przewodniczącym Tymczasowej Komisji wybrany został Kanadyjczyk L. B. Pearson, jednym z dwu wiceprzewodniczących — Paweł I. Szczegulia. Rząd polski reprezentował Wiesław Domaniewski — *The Story of FAO*, s. 247. Zob. też: *Basic Texts. FAO*, t. I, Rome 1966, s. 7-8.

konferencji Narodów Zjednoczonych w Quebec, na której powstała Organizacja NZ d/s Wyżywienia i Rolnictwa (16 X 1945 r.) nie uczestniczyła delegacja radziecka i po dzień dzisiejszy ZSRR do FAO nie przystąpił.

Powstaje pytanie, jak traktować udział delegacji radzieckiej w konferencji w Hot Springs, wzięwszy pod uwagę dalszy rozwój wypadków, a więc odmowę uczestnictwa ZSRR w przygotowaniach do konferencji w Quebec i nieprzystąpienie do FAO? W momencie pojawienia się koncepcji przedyskutowania w gronie Narodów Zjednoczonych kwestii współpracy w dziedzinie międzynarodowego obrotu żywnością i rolnictwa władze radzieckie ze względów taktycznych nie mogły ustosunkować się do niej negatywnie. Odmowa byłaby gestem zbyt jaskrawym, utrudniającym współpracę sojuszniczą w dalszym kontynuowaniu wojny, mogącym niekorzystnie zaciążyć na tak kluczowych dla ZSRR sprawach, jak realizacja przez Stany Zjednoczone dostaw z tytułu Lend-Lease Act, brytyjskich dostaw broni i surowców strategicznych, otwarcie przez aliantów drugiego frontu w Europie Zachodniej. Pomijamy tu fakt, że władze radzieckie były zainteresowane meritum obrad, jednak pod warunkiem, że współpraca nie zostanie ujęta w ramy instytucjonalne, a taki finał spotkania w Hot Springs był teoretycznie możliwy. Wzięcie natomiast udziału w konferencji, niezależnie od sposobu przeprowadzenia pertraktacji wstępnych, musiało zostać odczytane jako gest dobrej woli i wyraz zaufania do zachodnich aliantów. Obecność delegacji radzieckiej w Hot Springs, i to czynna obecność spełniła istotną rolę dorazną, przyczyniając się niewątpliwie do integracji Wielkiej Trójki, a w dalszej kolejności — Narodów Zjednoczonych. Nie bez znaczenia był też walor propagandowy — osvajanie po raz kolejny międzynarodowej opinii publicznej z traktowaniem ZSRR jako wiodącego mocarstwa, nie tylko w bieżących sprawach wojny, ale i w organizacji świata powojennego. W sumie decyzję ZSRR o udziale w konferencji w Hot Springs uznać należy za słuszną, ważną z taktycznego punktu widzenia.

Войцех Матерский

УЧАСТИЕ СОВЕТСКОГО СОЮЗА В КОНФЕРЕНЦИИ ОРГАНИЗАЦИИ ОБЪЕДИНЕННЫХ НАЦИЙ В ХОТ-СПРИНГСЕ

Краткое содержание

Со времени победы под Сталинградом во внешней политике СССР все больше места занимают перспективные вопросы, связанные с организацией послевоенной Европы и мира. Решение их, в том числе особенно важного германского вопроса и вопроса характера новой организации коллективной безопасности (ООН) требовало сохранения климата делового сотрудничества, наметившегося на Московской конференции министров иностранных дел (X 1943) и на встрече глав правительств Большой

тройки в Тегеране. Советская программа предусматривала прежде всего послевоенное военно-политическое сотрудничество. С целью ее осуществления была принята тактика поддержания всех инициатив, цементирующих Организацию Объединенных Наций, а следовательно и предлагаемых США концепций сотрудничества в специализированных неполитических областях. Поэтому советское правительство приняло приглашение Соединенных Штатов и включилось в подготовку международной конференции ООН по вопросу послевоенных продовольственных проблем. На этой конференции, созванной в Хот-Спрингсе 18. V. — 3. VI. 1943 г., приняли участие делегации 45 государств. В результате широкого обмена взглядами участники конференции подписали документ под названием *Декларация принципов Хот-Спрингс* и приняли решение о создании — на основе согласованных принципов — специализированной организации ООН по вопросам сотрудничества в области продовольствия и сельского хозяйства (ФАО).

Советская делегация во главе с заместителем народного комиссара внешней торговли СССР Алексеем Д. Крутиковым хотя и не внесла значимого концепционного вклада в работу конференции, способствовала ее конечному успеху. Делегаты СССР широко включились в организационные работы, многократно выступали в пленарных прениях, в секциях и комитетах, постоянно увязывая свои выступления с общими формулами, подчеркивая высшие цели сотрудничества и потребность окончательно преодолеть предубеждения относительно возможностей длительного сотрудничества государств разного строя.

На базе договоренностей, следанных в Хот-Спрингсе, 16 октября 1945 г. была образована организация ФАО, в которую СССР, однако, не вступил. Возникает вопрос: как оценить участие делегации СССР в конференции в Хот-Спрингсе, принимая в учет дальнейшее развитие событий? В момент выдвижения американской инициативы ее нельзя было отвергнуть по тактическим соображениям. Это было бы слишком ярким жестом, который мог бы отрицательно сказаться на ключевых для Советского Союза перспективных вопросах, а также текущих (поставки в порядке *Ленд-Лиз акт*, вопрос открытия второго фронта в Западной Европе). Однако трудно было бы предполагать, что советское правительство выразит согласие участвовать в организации, решения которой могут носить более широкий характер, чем только рекомендательный. Таким образом, в тактических категориях решение об участии советской делегации в конференции в Хот-Спрингсе следует считать правильным.

Перевела Лена Пустула

Wojciech Materski

UNITED NATIONS' CONFERENCE IN HOT SPRINGS AND THE SOVIET UNION

S u m m a r y

Beginning from the Stalingrad victory, Soviet foreign policy became more and more concerned with long-term questions connected with the future shape of Europe and the whole post-war world. Solving these problems, especially settling the German question and deciding the character of a new institution protecting international security (UNO), required maintaining the atmosphere of matter-of-fact co-operation, so helpful at the Moscow conference of foreign ministers (October 1943) and at the Teheran meeting of the heads of governments of the Great Three. The Soviet program assumed, in the first phase, post-war

military and political co-operation. In order to carry it into effect all initiatives consolidating the United Nations were supported, including the American conception of co-operation in the specialized extra-political fields. Therefore the Soviet government accepted the American invitation and joined the preparations for the international UN conference concerning the post-war food problems. The delegations of 45 countries participated in the conference held in Hot Springs which lasted from May 18th till June 3rd, 1943. As a result of a broad exchange of views, a document called *The Hot Springs Declaration of Principles* was signed by the participants who also created, on the basis of the previously agreed-upon principles, a specialized UN institution for the co-operation in the field of nutrition and agriculture (FAO).

The Soviet delegation, headed by Aleksyey D. Krutikow, the deputy people's commissar of foreign trade, although it did not bring in any remarkable conceptions, also contributed to the final success of the conference. The Soviet delegates took part in the organizational work, plenary discussions and the activities of various sections and committees, all the time promoting political co-operation and stressing the necessity to overcome prejudices against the real co-operation between the states of different political systems.

On the basis of Hot Springs agreements, FAO was set up on October 16th, 1945, however the Soviet Union did not join the organization. Thus, the question arises how should the Soviet participation in Hot Springs conference be treated in view of further developments. For tactical reasons the Soviet Union could not turn down the American invitation. It would be far too extreme a move that might badly influence the affairs which the Soviet Union considered very important, both then and in future (the *Lend-Lease Act* supplies, the question of deploying the second front in Western Europe). Nevertheless, the Soviet government could hardly agree to belong to the institution whose decisions could later be binding. Thus, in tactical terms, the decision about the participation of the Soviet delegation in Hot Springs conference was correct.

Translated by Joanna Banach